

Prof. dr hab. Halina Pelc
emer. prof. zwyczaj.
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
w Lublinie

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Mariki Jocz pt. *Kaszubska grzeczność językowa*
napisanej pod kierunkiem naukowym prof. dra hab. Marka Cybulskiego
Uniwersytet Gdański, Wydział Filologiczny,
Gdańsk 2021, stron 214.

Rozprawa doktorska mgr Mariki Jocz pt. *Kaszubska grzeczność językowa*, przygotowana na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Gdańskiego pod kierunkiem naukowym prof. dra hab. Marka Cybulskiego, jest interesującym studium sytuującym się w nurcie aktualnych badań regionalnych ukierunkowanych aksjologicznie i tożsamościowo.

Rozprawa składa się z trzech części: 1) teoretycznej, 2) obszernej objętościowo badawczej (analitycznej), 3) podsumowującej z pełnym zaprezentowaniem wniosków, które także wieńczą kolejne rozdziały poświęcone interpretacji aktów etykiety językowej nosicieli języka kaszubskiego.

Część teoretyczna pracy doktorskiej Pani mgr Mariki Jocz zawiera: przedmiot, cel i metody badawcze, charakterystykę materiału źródłowego i sposób jego prezentacji, a także dogłębnie i profesjonalnie opracowany stan badań, z aspektem teoretyczno-genologicznym i z uwzględnieniem różnych modeli grzeczności językowej, wpisanych w sytuację socjolingwistyczną współczesnego języka kaszubskiego, z umiejscowieniem w wymiarze globalnym – ogólnopolskim oraz wiejskim i miejskim.

W części badawczej materiał jest trafnie posegregowany i przypisany do poszczególnych kategorii. Interpretacji poddano powitania, pożegnania, podziękowania, przeproszenia, prośby, zaproszenia, życzenia, przedstawianie się, grzeczność przy stole (akty częstowania, toasty), komplementy oraz formy adresatywne, lokalizując kaszubską specyfikę językową i kulturową etykiety grzecznościowej na tle polszczyzny ogólnej (m. in.: prace Małgorzaty Marcjanik, Kazimierza Ożoga, Małgorzaty Kity) i wiejskiej, gwarowej, z innych regionów (m. in.: prace Józefa Kąsia, Kazimierza Sikory, Lucyny Sikorskiej), a także włączając je w rozważania historycznojęzykowe (m. in.: prace Marka Cybulskiego, Marii Wojtak, Marii Rachwał).

Materiał językowy wyekscerpowany z literatury kaszubskiej dotyczy zwrotów grzecznościowych zawartych w dialogach prowadzonych przez bohaterów. Są to autentyczne i wiarygodne językowo teksty epickie i dramatyczne, m. in.: Floriana Ceynowy, Hieronima Derdowskiego, Jana Karnowskiego, Jana Rompskiego, Aleksandra Majkowskiego, Bernarda Sychty, Stanisława Jankego, Bolesława Jażdżewskiego, Augustyna Chrabkowskiego, Henryka Dawidowskiego, Stanisława Bartelika, Stefana Fikusa, Anotoniego Peplińskiego, Artura Jabłońskiego, Sławomira Formelli, Adama Hebla, Grzegorza Schramke, Krystyny Lewny (wykaz liczy 113 pozycji), wydobyte w większości z magazynu *Stegna*, z poszerzeniem kanonu o źródła dodatkowe, w tym *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, *Rozmówki kaszubskie* oraz *Fiszki – język kaszubski*.

Akty grzeczności wpisane w szersze tło sytuacyjne zostały włączone do utworzonej w tym celu bazy danych w programie OpenOffice, zawierającej w chwili jej zamknięcia łącznie 1227 rekordów. To pozwoliło na wyznaczenie siedmiu pól, w których podano źródło literackie danego aktu grzecznościowego, rodzaj aktu, oficjalność bądź nieoficjalność sytuacji, równorzędność bądź nierównorzędność partnerów, wystąpienie formy pluralis maiestaticus, krótki cytat z jądrem danego aktu oraz długi cytat, w którym zawarto jego szerszy tekst oraz ewentualne tło pragmatyczne. W tak skonstruowanej bazie można było – jak pisze Doktorantka – „wyekscerpować szczegółowe dane, np. wybrać konkretne akty, a w dalszym ciągu ich

szczegółowe realizacje np. akt podziękowania, a w nim jedynie podziękowania z formą *Bóg zapłać* itd.” (s. 11).

Teoretyczna obudowa pracy jest obszerna i bogata, z kompetentnie wybraną i cytowaną literaturą przedmiotu, oraz uwzględnieniem szczegółowego stanu badań z teoretycznymi i praktycznymi aspektami realizacji etykiety językowej w różnych sytuacjach i odmianach polszczyzny, z wpisaniem w ten obraz współczesnego języka kaszubskiego i jego sytuacji socjolingwistycznej. Materiał źródłowy jest bogaty i w pełni wiarygodny, a analiza poszczególnych aktów mowy pozwala Doktorantce na ich usystematyzowanie zgodnie z pełnionymi funkcjami komunikacyjnymi. Uwzględniając zasadę przyjętą przez Małgorzatę Marcjanik, są to zarówno wyrażenia o mocy predykatywnej, rozpoznawane jako akty grzeczności (powitania, pożegnania, podziękowania, przeproszenia, życzenia, pozdrowienia, gratulacje, kondolencje, przedstawianie się, przedstawianie komuś kogoś, toasty, komplementy), jak i wyrażania stanowiące etykietalną (lub grzecznościową) obudowę innych aktów (formy adresatywne, prośby, rady, propozycje, sugestie, zaproszenia, pocieszenia).

Akty grzecznościowe poddane analizie w części badawczej zostały zebrane w jedenastu podrozdziałach, rozczłonkowanych na mniejsze segmenty, i poddane wszechstronnej analizie językowej i kulturowej, z bogatą obudową materiałową zamkniętą zbiorczymi wnioskami, pozwalającymi dostrzec analizowane zjawisko z różnych perspektyw i z uwzględnieniem zależności między poszczególnymi realizacjami. Każda kolejna odsłona (powitania, pożegnania, podziękowania, przeproszenia, prośby, zaproszenia, życzenia, przedstawianie się lub przedstawiane komuś czegoś, grzeczność przy stole, komplementy, formy adresatywne) zawiera wszechstronną charakterystykę wskazującą na to, co bezpośrednio, pośrednio, szablonowe, nieszablonowe, wiejskie, ze zwróceniem uwagi na repliki, motywacje, neutralność wypowiedzi oraz jej oficjalność i familiarność. Każdy podrozdział kończy zebranie wniosków i podsumowanie, co należy uznać za bardzo wartościową inicjatywę, pozwalającą na bieżąco śledzić praktyczny aspekt realizacji grzeczności w odmianie wiejskiej i miejskiej na poziomie poszczególnych aktów mowy i zachowań.

Formuły grzecznościowe, realizowane w dialogach prowadzonych przez bohaterów analizowanych tekstów, są najczęściej rozbudowane, z towarzyszącymi elementami religijnymi, wskazującymi na pielęgnowanie ustalonego od wieków systemu wartości i przywiązania do tradycji. Takich aktów jest w badanym materiale zdecydowanie najwięcej. Są głęboko osadzone w tradycji ludowej, z odwołaniem do Boga (*Niech bǎdże pòchwólony Jezës Christus; Na wieczy wieków. Amen; Jedzta z Bògã; Bòże pòmagôj; Bòże przeżegnôj; Òstónta z Bògã; Bóg wama zapłac za gòscënã*), niektóre z nich mają też charakter formuł obrzędowych i wymiar magiczny. Są ponadto wyznacznikiem przynależności do lokalnej społeczności, oznaką człowieczeństwa oraz dobrego wychowania i znajomości obyczajów kaszubskich, a intencją nadawcy jest przekazanie dobra. Trosce o pełne szacunku i grzeczne potraktowanie partnera interakcji towarzyszą wyłącznie uczucia konotujące dobro, z dbałością o budowanie relacji między rozmówcami opartych na uczciwości, skromności, szacunku dla innych, chęci pocieszenia, niesienia pomocy, ugoszczenia, dania dobrej rady. Aktom słownym towarzyszą gesty i zachowania niewerbalne, w tym wyrażanie radości, uściski, padanie ręki, a także wykrzyknienia, pytania, okazywanie troski o rozmówcę, zainteresowanie jego sprawami, ale też efekt zdziwienia i zaskoczenia.

Znaczna część formuł grzecznościowych bezpośrednio wyraża grzeczność (powitania, pożegnania), inne są formą wdzięczności lub skruchy (podziękowania, przeproszenia), kreacją obecnej i przyszłej rzeczywistości (zaproszenia, życzenia) lub przejawem szacunku (zaproszenia, komplementy, toasty). Część z nich to standardowe realizacje przeszłości, znane w innych gwarach i regionach Polski, charakterystyczne zarówno dla wiejskiego, jak i miejskiego kręgu kulturowego, coraz częściej ustępujące jednak miejsca nowym realizacjom przejętym z polszczyzny literackiej jako przejawu nowoczesności i postępu.

Badania analityczne, przeprowadzone w części badawczej z filologiczną akrybią, pozwoliły Doktorantce wysunąć wnioski wskazujące, że etykietalne akty grzecznościowe są istotnym elementem oddającym regionalną specyfikę obyczajową i kulturową, ale jednocześnie coraz wyraźniej ustępującym miejsca zestandaryzowanym

formom przejmowanym z polszczyzny ogólnej. Z jednej strony realizowane są typowo kaszubskie formuły i gesty (np. częstowanie się tabaką), z drugiej – zasady grzeczności ogólnej, przejętej z innego kręgu kulturowego (np. *dzień dobry, se mösz, semka*).

Atutem i wartością pracy jest jej oryginalność. Jest to pierwsze w pełni wyczerpujące opracowanie kaszubskiej grzeczności językowej, oparte na materiale literackim, ale wpisanym w tożsamość i świadomość językową użytkowników języka kaszubskiego. Praca powinna być bezwzględnie **opublikowana i wyróżniona**. Stanowi novum metodologiczno-interpretacyjne nie tylko w odniesieniu do języka kaszubskiego, ale także dla szerszego obszaru języka polskiego, szczególnie w odmianie gwarowej, narażonej na zanik form i ich daleko idące uproszczenia oraz modyfikacje. Zgodnie z nadrzędną zasadą, że język jest nośnikiem wartości, a tym samym najważniejszym wyznacznikiem tożsamości mieszkańców Kaszub, w formach grzecznościowych odzwierciedla się istota regionalnej i lokalnej identyfikacji. Ale, obszar ten, podobnie jak inne regiony, coraz wyraźniej ulega wpływom polszczyzny standardowej, co prowadzi do zaniku form tradycyjnych lub ich znacznego osłabienia przez zapożyczanie wzorów przejętych z miasta i polszczyzny ogólnej. Z drugiej strony wzrasta zainteresowanie językiem kaszubskim, ale nie w jego odmianie wiejskiej. Analizy, przeprowadzone przez Doktorantkę, pozwoliły ten problem rozwinąć i postawić trafną diagnozę o wzajemnym przenikaniu się tradycji dawnej i współczesności oraz grzeczności wiejskiej i miejskiej. Dobrze byłoby także prześledzić zmiany zachodzące na przestrzeni lat, biorąc pod uwagę wypowiedzi ustne współczesnych, czynnych użytkowników języka kaszubskiego. Doktorantka ma potencjał naukowy, żeby taki temat w przyszłości podjąć i zrealizować.

Rozprawa doktorska Pani mgr Mariki Jocz jest opracowaniem spójnym metodologicznie i interpretacyjnie, opartym na wiarygodnym materiale egzemplifikacyjnym, dopełnionym bogatą literaturą przedmiotu. Kompozycja jest przejrzysta i logiczna, o wyraźnie rozczłonkowanej budowie, sprawnie segmentującej bogaty materiał badawczy. Zamiarem Doktorantki jest przeanalizowanie kaszubskiej grzeczności językowej od strony językowej i społeczno-kulturowej. To zadanie

wypełnia wzorowo, przedstawiając opracowanie o dużej wartości naukowej i tożsamościowej.

Praca napisana jest dobrą polszczyzną, z zastosowaniem właściwego aparatu terminologicznego, ale przy kierowaniu pracy do druku warto zwrócić uwagę na usterki interpunkcyjne i stylistyczne, w tym m. in. manierę stylistyczną z formą *jako że* rozpoczynającą zdanie. Należy też dopracować część zawierającą bibliografię. Literatura jest obszerna i wyczerpująca, ale przy niektórych pozycjach są błędne kwalifikacje dotyczące typu opracowania (monografia czy artykuł, por. Wojtak 1999).

Konkluzja

Pani mgr Marika Jocz podjęła problem ważny społecznie i tożsamościowo, spełniający rolę ochrony i zachowania dziedzictwa wyjątkowego, zamkniętego w języku i jego realizacjach etykietalno-grzecznościowych. Tematykę i metodologię opisu sprawnie wkomponowała w nurt rozważań dialektologicznych, socjolingwistycznych i aksjologicznych, nie ujmując nic z ujęć interpretacyjnych żadnej z wymienionych dyscyplin. Przedstawiła pracę interesującą pod względem poznawczym, bardzo dobrze opracowaną, bogato ilustrowaną materiałem z literatury kaszubskiej, wpisany w lokalną i regionalną tożsamość.

Doktorantka dobrze zna język kaszubski i swobodnie panuje nad materiałem, posiada przy tym rzadką umiejętność syntetyzowania i skupiania się nad tym, co istotne dla rozwiązania stawianego problemu badawczego. Praca jest zwarta, poprawna kompozycyjnie i merytorycznie, napisana zwięźle, z syntetycznym ujęciem zarówno w kwestii omawianych treści, jak i cytowanej literatury przedmiotu. Wywód naukowy jest skondensowany na tym, co ważne do nakreślenia wizerunku językowego kaszubskiej grzeczności. To dowodzi, że Pani dr Marika Jocz posiadała umiejętność samodzielnego prowadzenia badań i włączania się w tok dyskursu naukowego.

Podsumowując, stwierdzam, że przedłożona mi do oceny rozprawa doktorska Pani mgr Mariki Jocz pt. *Kaszubska grzeczność językowa*, spełnia wymogi określone w ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule z

zakresu sztuki (Dz. U. z 2003 r. Nr 65, poz. 595; z późn. zm.). Z pełnym przekonaniem wnioskuję zatem o przyjęcie rozprawy doktorskiej mgr Mariki Jocz i o dopuszczenie Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

/prof. dr hab. Halina Pelc/

Lublin, 23 listopada 2021 r.